

ΤΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΣΧΙΣΜΑ

Γενική Βιβλιογραφία περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος

Α'. Ἑλληνικὴ φιλολογία

Ι. Πηγαὶ ἄμεσοι :

α.) Ἐγγραφα Πατριαρχικὰ καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852—1873) ἐκδιδόμενα ὑπὸ **Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών**.
Μέρος Β. Ἐπίσημα γράμματα. Σελ. 1—488. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1908.

β.) **Πρακτικὰ** τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ Πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Μεγαλομάτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου περὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος συγκροτηθείσης ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1872 κατὰ μῆνα Αὐγούστου καὶ Σεπτεμβρίου. Κωνσταντινούπολις.

γ.) M a n s i, amplissima collectio conciliorum, t. 45. Synodi Orientales. σ. 1—562. (Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει καὶ ἔγγραφα τινα μὴ περιλαμβανόμενα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Μ. Γεδεών).

δ.) **Ἀνασκευὴ** τῆς ἀπαντήσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς τὰ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀποσταλέντα σχέδια λύσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν **Κωνσταντινουπόλει**. 1869. (προέλευσις Βουλγαρικῆ).

ε.) **Ἡ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα ἀφορῶσα ἐπιστολὴ** τῶν Βουλγάρων Ἀρχιερέων πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας μετὰ τινων ἐπισυνημμένων ἐγγράφων. Ἐν **Κωνσταντινουπόλει**. Τύποις «Μακεδονίας». (Προέλευσις Βουλγαρικῆ). 1869.

ς.) **Ἀπάντησις** εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν «ἐκ τῆς ἐθνικῆς Ὀρθοδόξου Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας». Ἐν Κων]πόλει. 1861.

ζ.) **Ἐγκύκλιος** ἐπιστολὴ τῆς ἱερᾶς Βουλγαρικῆς Συνόδου πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐπιστολιμαίου ὑπο-

μνήματος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλως Ἐκκλησίας πρὸς τὰς λοιπὰς Ὁρθοδόξους Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1871.

η.) *Ἀντίρρησης* εἰς τὸ ἐπιστολιμαῖον Ὑπόμνημα τοῦ Πατριαρχείου ἢ ἀπολογία τῶν Ὁρθοδόξων Βουλγάρων πρὸς τοὺς ὁμοδόξους αὐτῶν χριστιανούς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1871.

II. Πηγαὶ ἔμμεσοι:

α.) *Ἐκκλησιαστικὰ* ἢ *Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον* περιέχον τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Οἰκουμενικοῦ τῆς Κων]πόλεως Θρόνου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1852 μέχρι τῆς 31 Δεκεμβρίου 1866, συναρμολογηθὲν ὑπὸ **Β. Δ. Καλλίφρονος**. Ἐν Κων]πόλει. 1867.

β.) *Ἀπάντησις* εἰς τὸν λόγον τοῦ κ. Σ. Καραθεοδωρῆ. (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ). Ἐν Κων]πόλει. 1860.

γ.) *Ἐκκλησιαστικὰ* ἢ *Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον*, περιέχον τὴν ἀπὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ προφην Κων]πόλεως Σωφρονίου καὶ ἐφεξῆς ἱστορίαν τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμ. τῆς Κων]πόλεως Θρόνου, ὑπὸ **Β. Δ. Καλλίφρονος**. Τόμ. Α'. ἐν Κων]πόλει. 1869. τόμ. Β'. 1869. τόμ. Γ' Δ' 1870. τόμ. Ε' Σ'. 1871.

δ.) *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις*, εἴτε συλλογὴ τῶν ἀπὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχοῦ Γρηγορίου Ἐ' ἐκδεδομένων ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων καὶ πράξεων τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου. Ἐκδίδεται ὑπὸ **Β. Δ. Καλλίφρονος**. Περίοδος Β'. τόμ. Α. ἐν Κων]πόλει. 1871, τόμ. Β'. Γ' 1872, τόμ. Δ' Ε' 1873, τόμ. Σ' 1874.

ε.) *Αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες Κων]πόλεως*: «Βυζαντίς», «Κωνσταντινούπολις», «Νεολόγος», «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ», «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια»: τῶν Ἀθηνῶν ὁ «Ἄγων», δημοσιεύσασαι ποικίλα ἄρθρα κατὰ τὴν πορείαν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος.

ς.) *Ἡ Βουλγαροσλαβικὴ* συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, ὑπὸ **Γεωργίου Τσουκαλά**, τοῦ Ζακυνθίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1859.

ζ.) *Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ* τεκταινόμενα, ὑπὸ **Θ. Ἀσκληπιάδου**. Ἐν Ἀθήναις. 1872.

η.) *Ἀνασκευὴ* τῆς διαμορφώσεως τῶν 5 Συνοδικῶν ὑπὸ τῆς (Στ. Καραθεοδωρῆ), Ἐν ΚΠ. 1859.

θ.) *Πραγματεία* περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. ΚΠ. 1860.

ι') *Δόγος* ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ Στρυ. Καραθεοδοροῦ ἐπὶ τῇ ἀποπερατώσει τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐν Κων)πόλει 1860.

ια') *Τὰ κατὰ τὰς Ἀρχιεπισκοπὰς Ἀχειδῶν καὶ Πεκίου*. Ἐν Κων)πόλει 1860.

ιβ') *Ἡ φωνὴ τῆς Ἀληθείας*, ὑπὸ Ὁρθοδόξου χριστιανοῦ, Ἐν Κων)πόλει 1860.

ιγ') *Τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα* καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ προπαγάνδα. Μία φωνὴ ἐξ Ἀνατολῆς ὑπὸ Π. Σ. Ἐν Ἀθήναις 1861.

ιδ') *Ὁ Γεροντισμός*, τὰ πρακτικά, ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς ἅπαν τὸ πλήρωμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπὸ Ἀποστόλου Μακρᾶκη. Ἐν Ἀθήναις 1862.

ιε') *Β. Σκορδέλη*, περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων, δι' ὧν πρόκειται νὰ μεταστραφῇ ἡ Φιλιππούπολις εἰς «Πλόβδηφ». ΚΠ, 1863.

ις') *Ἡ Ἐκκλησία* καὶ οἱ Βούλγαροι, διὰ Ἰωάννου Κασσιανοῦ.

ιζ') *Κ. Λαζοπούλου*. Ὁ χριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἡ ἔνωσις αὐτῶν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ ἡ ἐπιστροφή αὐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡ σχισματικὴ Ἐκκλησία *Κων)πόλις* 1863.

ιη') *Ὁ Βουλγαρισμὸς* πρὸ τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ ἐθνοπολιτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ βήματος, ὑπὸ Ε. α. δ. φ. Ἐν Κων)πόλει 1864. — Ὁ Γεδεὼν ὑποδεικνύει τὸν συγγραφέα: Εὐστάθιον (Κλεόβουλον), ἀρχιμανδρίτην διδάκτορα φιλοσοφίας (Γεδεῶν... ἔγγραφα, Α' σελ. 69).

ιθ') *Τὰ ἐν «Ἀρμονίᾳ»* περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κων)πόλει. 1866.

κα') *Βλασίου Γαβριηλίδου*, Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ Πανσλαβισμὸς. Ἐν Ἀθήναις. 1869.

καβ') *Παράρτημα* εἰς τὴν πραγματείαν «Τὰ κατὰ τὰς Ἀρχιεπισκοπὰς Ἀχειδῶν καὶ Πεκίου» ἀπαντῶν εἰς τὸν ἀρθρογράφον ἐν τῇ Βυζαντιδῷ σημειούμενον Ε. Ἐν Κων)πόλει. 1867. (Προέλευσις Βουλγαρικῆ).

καγ') *Διευκρίνησις* τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος, ὑπὸ Μ. Χ. Γ. (Μητροπολίτου Χίου Γρηγορίου). Ἐν Κων)πόλει. 1871.

καδ') *Ἐπιστολὴ* Νικολάου Μιχάλοβιτς Βοσκρεσένσκη πρὸς παρανομήσαντας Βουλγάρους (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ). ΚΠ. 1872.

καε') *Ἀνθιμὸς ΣΤ'* καὶ τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα, ἡτοι ἀντικανονικὴ καὶ πανσλαβιστικὴ λύσις τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος. Ὁδησός. 1872.

κε') *Βουλγαρικὸν ζήτημα*. (Λόγος Ἀριστάρχου βέη, ἐκφωνηθεὶς τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1872). Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1872.

κς') *Βουλγαρικὸν ζήτημα*: Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις συνέλευσιν τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1872 παρὰ Δ' Ἀριστάρχου. Ἐν Κων(π)όλει. 1872.

κζ') *Περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος*. Διάλεξις *N. Δαμαλά*, γενομένη τῇ 28ῃ Ἀπριλίου 1872 ἐν τῷ ἐν τῷ συλλόγῳ «Βύρωνι», Ἐν Ἀθήναις. Ἐφημερὶς «Κωνσταντινουπόλις», 1872, Μαΐου 15. σελ. 1212.

κη') *Πανσλαβῖστικαὶ ἀποκαλύψεις*. (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ). Ἐν Κων(π)όλει. 1873.

κθ') *X. Σαμασίλου*. Ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία καὶ ὁ Φάρος τοῦ Βοσπόρου *Κων(π)ολις*. 1873.

λ') *Τὸ σχίσμα* τοῦ Οἰκουμέν. Πατριάρχου Ἀνθίμου ΣΤ' καὶ ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία. Ἐν Κων(π)όλει. 1873.

λα') *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία*, τὸ σχίσμα καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος Β' (ἀνωνόμως). Ἐν Κων(π)όλει 1873. (Πιθανὸς συγγραφεὺς ὁ Ἡλίας Τανταλίδης).

λβ') *Μία σελὶς* ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου Ἐκκλησίας. Σκέψεις ἐνὸς Ὁρθοδόξου. Ἐν Ἀθήναις. 1874.

λγ') *Κύριλλος ὁ Πατριάρχης* Ἱεροσολύμων σχισματικὸς ἔστιν ἢ οὐ; Ἐφημερὶς «Ἐποχὴ». 1875. ἀριθμ. 158.

λδ') *Ἀριστάρχου βέη*. Τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα καὶ αἱ νέαι πλεκτάται τοῦ πανσλαβῖσμοῦ ἐν Ἀνατολῇ. Ἐν Ἀθήναις. 1875. 1876.

λε') *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον* καὶ οἱ Βούλγαροι, ὑπὸ *E. Κανσοκαλύβου*. 1874.

λς'.) *Ἀπάντησις* εἰς τὸ: ὁ Κύριλλος, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων σχισματικὸς ἔστιν ἢ οὐ; 1876.

λζ'.) *Ἱστορικὴ σημείωσις* περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὑπὸ Ἄρχιμ. Καλλ. Δεληκάνη. Παράρτημα εἰς τὸν Γ' τόμον Πατριαρχικῶν ἐγγράφων σελ. 929—1058. Ἐν Κων(π)όλει. 1905.

λη'.) *Ἐγγραφα* Πατριαρχικὰ καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ὑπὸ *Μανουὴλ Γεδεών*. Ἐν Κων(π)όλει 1908. Μέρους Α'. Προλεγόμενα.

λθ') *Νικηφόρου Γλυκᾶ*, Λόγος περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος. *Συλλογὴ Λόγων Γλυκᾶ* Κων(π)ολις. 1886, σ. 609—616.

III. Βοηθητικαὶ ἐργασίαι :

α.) *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐκ διαφόρων πηγῶν ἐμφανισθεῖσα ὑπὸ *Α. Διομήδους Κυριακοῦ* τόμ. Β'. περίοδος Δ'. σελ. 256—261. Ἐν Ἀθήναις. 1881.

β.) *Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας* ὑπὸ Σ. Ι. Βουτυρᾶς ἐν λέξει «χριστιανισμός» σελ. 776 | 767. Ἐν Κων/πόλει 1890.

γ.) *Ἐπαμεινώνδα Κ. Κυριακίδου*, Κωνσταντινουπόλιτου. Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας (1832—1892). τόμ. β' σελ. 468—501. Ἐν Ἀθήναις. 1892.

δ.) *Ν. Ι. Δουρονοβῶ*, Ἐχουσιν ἀρά γε οἱ Βούλγαροι ἱστορικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Μακεδονίας, Θράκης καὶ Σερβίας; *Μόσχα*. 1895.

ε.) *Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα* : σύντομος ἱστορικὴ διατριβὴ ὑπὸ διακόνου Ἱεροθέου Α. Παρασκευοπούλου. «Ἱερὸς Σύνδεσμος» Ἀθηνῶν. 1905. φυλλ. 5. 6. 9. 12.

ςτ.) *Νεοκλέους Καζάξη*. Τὸ Μακεδονικὸν πρόβλημα. Ἐν Ἀθήναις 1907.

ζ.) *Παράλογοι ἀξιώσεις* τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» 1906 ἀρ. 45 σελ. 521-525 ἀριθμ. 46.47.48.49.50.51.

η.) *Ἀποκαλύψεις* περὶ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ὑπὸ *Γρηγορίου Παπαμιχαήλ*. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας, τόμ. Δ' σελ. 358-365· 389-399.

θ.) *Ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀνατολῇ*.—Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα, ὑπὸ *Policus*.—«Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» τόμ. Α' σ. 124-135· 269· 278· 397-327· 550-562· τόμ. Β' σελ. 50-74· 237-244· 369-377· τόμ. Γ' σελ. 210-219· 555-566· τόμ. Δ' σελ. 53· 61.

ι.) *Κλεάνθους Νικολαΐδου*, Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν Μακεδονίαν. Ἐν Ἀθήναις 1923.

ια.) *Ν. Ἰ. Κοκκῶνη*, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων. Ἐν Ἀθήναις. 1877.

Β.) Βουλγαρικὴ φιλολογία

Ι. Πηγαὶ ἔμμεσοι :

α.) *Αἱ Βουλγαρικαὶ ἐφημερίδες Κων/πόλεως* : «Ἄγγελος Πρωτεύουσας» «Βουλγαρία» «Γκαΐδα» «Χρόνος» καὶ τὸ περιοδικὸν «Βουλ-

γαρική φιλολογία», δημοσιεύσασαι διάφορα ἄρθρα κατὰ τὴν πορείαν τοῦ σχίσματος.

β.) Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Βουλγαρο-ἑλληνικὸν ζήτημα : σειρά ἄρθρων ἐν τῷ βουλγαρικῷ περιοδικῷ Σόφιας «Perioditsescom Cricani». 1888 ἀπὸ 16 βιβλ. κ. ἑ. ὑπὸ Θ. Στογιάννωφ—Μπουρμώφ (ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Π. Μπουτέλωφ).

γ.) Α. Chorof. La Bulgarie sous le rapport religieux. Φιλιππούπολις. 1889 (Βουλγαριστί).

ε.) Α. Chorof. Τὸ ζήτημα τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος. Σόφια. 1896. (Βουλγαριστί).

II. Ἔργα βοήθητικά :

α.) Ἱστορίαι πολιτικαί : Δ. Μαρίνωφ Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς φιλολογίας, Φιλιππούπολις 1887 (Βουλγαριστί).

β.) Κ. Η. Μιλάρωφ. Ἱστορία τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους σελ. 160 274. Φιλιππούπολις 1885 (Βουλγαριστί).

III. Ἱστορίαι Ἐκκλησιαστικαὶ γενικαί :

α.) Ἱστορικὸν σχεδίασμα περὶ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς μέχρι σήμερον. Βιέννη. 1839 (Βουλγαριστί).

β.) Στ. Στανιμίροφ, Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Φιλιππούπολις. 1894.

γ.) Π. Π. Κ—ρωφ Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. 1895.

δ.) Μονογραφία, θεωρουμένη ἀρίστη ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ εἶναι : Τ. Μπουρμώφ, τὸ ἑλληνοβουλγαρικὸν ζήτημα Σόφια. 1902. (Ἐξεδόθη δαπάνῃ τῆς Βουλγαρικῆς Συνόδου).

Γ'. Ρωσικὴ φιλολογία.

Πλουσία εἶνε ἡ ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος Ρωσικὴ φιλολογία. Σημειούμεν τὰ μᾶλλον γνωστά ἔργα.

I. Πηγαὶ ἔμμεσοι :

α.) Βλ. Α. Τεπλώφ, τὸ ἑλληνοβουλγαρικὸν Ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα κατὰ τὰς ἀνεκδότους πηγάς. (Ρωσιστί). Πετρούπολις. 1889.— Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ὀρωσικῆς ἐφημερίδος «Ρώσος Ἄγγελος» 1882. Τὸ ἔργον ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, καθόσον προσέρχεται ἐκ τῶν σιλάγ-

χίων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικῆς πρεσβείας, παρ' ἧ ὑπηρετεῖ δὲ συγγραφεὺς μετὰ τοῦ Ἰγνάτιου.

β.) *Φιλαρετου*, Μητροπολίτου Μόσχας. Συλλογὴ σκέψεων καὶ γνωμῶν ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς κατὰ Ἀνατολὰς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μόσχα 1899. (ῥωσιστί).

γ.) *Ν. Πετρόφ*. Ἀρχὴ τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ζητήματος καὶ γένεσις τῆς Βουλγαρικῆς ἐθνικότητος. «Ἔργα θεολογικῆς ἀκαδημίας Κιέβου. 1886. II. 43—72 157—197 383—417. (ῤωσιστί).

δ.) *Θ. Στοιμάνωφ-Μπουριμώφ*. «Τὸ ἑλληνοβουλγαρικὸν ζήτημα». Ἐν «ῤώσῳ Ἀγγέλῳ». 1886. ῤωσιστί).

ε.) *Α. Σιελέτσκαβο*. Τὸ ἑλληνο-βουλγαρικὸν Ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα εἰς τὸν ἡμέτερον τύπον.—Ἐφημερίς: «Strannik», 1888.

στ.) Αἱ σύγχρονοι τοῦ ζητήματος ῥωσικαὶ ἐφημερίδες: «ῤώσος Ἄγγελος», «Ἄγγελος Εὐρώπης», «Ὀδοιπόρος», «ῤωσικὴ ὁμιλία».

II. Βοηθήματα: α.) Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ σχίσματος ὑπὸ *Θ. Κουρμάνωφ* ἐν περιοδικῷ «Ὀρθόδοξος ὁμιλητής». *Καζάν*. 1873, τόμ. Α. σ. 13—94 187—260. Β. σ. 3—70 175—202 283—335. Γ'. 101—157 325—388, (ῥωσιστί).

β.) Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γρηγόριος δ' ΣΤ' καὶ τὸ ἑλληνοβουλγαρικὸν σχίσμα, ὑπὸ *Φίλιππου Πετρόουπολις*, 1870. (ῥωσιστί).

γ.) Ὁ Ὄρος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου περὶ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (ῥωσιστί). Ἐβρῆται ἐν βιβλιοθήκῃ Θεολ. Σχολῆς Χάλκης ὑπ' ἀρ. Ε'. 223.

δ.) *Η. Παλιμώφ*. Ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχικὴ Ἐκκλησία, ἀρχικὸς καὶ σύγχρονος αὐτῆς ὀργανισμὸς (ῥωσιστί) ἐν τῷ περιοδικῷ «Χριστιανικὸν Ἀνάγνωσμα», 1896.

ε.) *Η. Ε. Τρωϊση*. Ἐκκλησιαστικὴ τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος ὄψις. *Πετρούπολις*, 1889, (ῥωσιστί).

στ.) Ὀρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία ἐν λέξει «Βουλγαρία» τόμ. Β' σελ. 904—930 δευτέρας ἐκδόσεως, *Πετρούπολις*, 1902, (ῥωσιστί).

ζ.) *Α. Π. Δουποχίν*. Ἱστορία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, τόμ. Β' Ὀρθόδοξος Ἀνατολή. *Πετρούπολις*, 1908 (ῥωσιστί).

η.) Γενικαὶ ἱστορίαι πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαί:

1) *Ἰρέτσκα*, Ἱστορία Βουλγαρικὴ (μετάφρασις ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ). Ὀδησσός. 1878. (ῤωσιστί).

- 2) I. Ὀβτσίαναγο, Βουλγαρία καὶ Βούλγαροι. Πετρούπο-
λις. 1900. (Ρωσιστί).
- 3) E. Γολουμπίνσκη, Ἐπιτομὴ ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων
Ἐκκλησιῶν Βουλγαρικῆς, Σερβικῆς καὶ Ρουμανικῆς. Μόσχα.
1871.

Δ'. Δυτικο-εὐρωπαϊκὴ φιλολογία.

I. Ἑμμεσοὶ πηγαί :

- α') Αἱ γαλλόφωνοι ἡμερησίδες Κων)λεως. «Courrier d' Orient»,
«Presse d' Orient» κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος.
- β') Les Bulgares et le haut clergé grec. (Μετάφρασις ἐκ
τοῦ Βουλγαρικοῦ). Ἐν Κων)πόλει. 1860.
- γ') Les Bulgares et le Patriarche Oecuménique Con-
stantinople 1871.
- δ') Soubiranne, Les Bulgares, les Crecs, les Armeniens.
Paris 1862.
- ε') Actes relatifs à l' Eglise Bulgare (Ἐκ τῆς Revue d'
Orient, de l' Algerie et des colonies. Paris 1863).

II Βοηθητικαὶ ἐργασίαι :

- α') A. Durastel, Annuaire international de la Bulgarie
(γαλλιστί καὶ βουλγαριστί) Sofia 1898.
- β') C. Jireteek, Geschichte der Bulgaren. 1876. Prague.
- γ') Dictionnaire de Théologie Catholique contenant l'
exposé des doctrines de la Théologie catholique, leurs preuves et
leur histoire, commencé sous la direction. de A. Vacant t. 2.
Premier parti. p. 1174-1236 (ἄρθρον ὑπὸ S. Vaillè) Paris 1910.
- δ') V. Golocotronis, La Macedoine et l'Ellénisme Pa-
ris. 1919 σ. 295-306 (Προέλευσις Ἑλληνικῆ).—Πλουσία βιβλιογρα-
φία.
- ε') Silbernagl-Schnitzer, Verfassung und gegen-
wertiger Bestand Scemtlicher Kirchen des Orients, K a t i s b o n-
n e, 1904. σελ. 85-93.
- στ') R. Janin, Les Eglise Orientales et les rites orientaux
Paris. 1922 σελ. 308-320.
- ζ') Ischircoof A. La Macedoine et la constitution de l'
Exarchat Bulgare. Lausanne 1913.
- η') Zancoff St. Die verfassung der bulgarischen orthodo-
xen Kirche. Zurich. 1919.

Α΄.

ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΥΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ

(1828—1860)

I.

Ἡ ἀφυπνιστικὴ κίνησις τῶν Βουλγάρων μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ Χάτι Χουμαριούν. (1828—1856).

[Βλέμμα εἰς τὰς Ἑλληνοβουλγαρικὰς ἐπὶ Τουρκοκρατίας σχέσεις καὶ τὴν φυλετικὴν κατάστασιν τῶν Βουλγάρων πρὸ τοῦ 19ου αἰῶνος.—Αἱ πρῶται κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1828 ἀφυπνιστικαὶ ἰδέαι παρὰ τοῖς Βουλγαροῖς καὶ ἡ κατὰ τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου ὑποκίνησις.—Ἡ Βουλγαριστικὴ συγγραφικὴ ἐνέργεια ὡς στοιχεῖον γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος: Ἰούριος Βενελίνος, ἱερομόναχος Παΐσιος, Σωφρόνιος—Συνθήκαι ὑπὲρ τῆς Βουλγαρικῆς ἀφυπνίσεως.—Ἡ Ρωμαϊκὴ προπαγάνδα ὡς συντελεστὴς τῆς ἑλληνοβουλγαρικῆς συγκρούσεως: Παυλικιανοί.—Ἐθνικιστικαὶ ἀντεγκλήσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων—Ἐκδήλωσις τῆς βουλγαριστικῆς κινήσεως καὶ κατεῦθονσις αὐτῆς.—Ἐκκλησία καὶ σχολεῖον ὡς ἐστῖαι ἀντεγκλήσεων.—Σκοπὸς τῶν Βουλγαριστῶν.—Νεόφυτος Βόζληφ.—Ἡ ἐν Γαβρόβφ πρώτη Βουλγαρικὴ Σχολή.—Ἡ ἴδρυσις τῆς ἐν Ἑλλάδι αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐξεγέρσεως.—Ἡ Ἐκκλησία Κων)πόλεως ἀπέναντι τῆς δράσεως τοῦ Νεοφύτου Βόζληφ.—Ἐ Σαπούνωφ.—Ἐ Νεόφυτος Χιλινδαρινός.—Ἐκρήξεις φυλετικῶν ἀντιπαθειῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.—Ἡ βουλγαρικὴ ἐξέγερσις ἐν Τυρνόβφ.—Τὸ Χάτι Σερίφ καὶ αἱ βουλγαρικαὶ ἀξιώσεις.—Ἀναφορὰ τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν.—Προκηρύξεις τῶν βουλγάρων Τυρνόβου κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου τῷ 1840.—Ἰδρυσις ἔδρας σλαβωνικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης, 1843.—Τὸ πολιτικὸν «Σύμβολον πίστεως τῶν Βουλγάρων».—Νέα βουλγαρικὰ παράπονα καὶ προτάσεις πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν.—Χαρακτὴρ τῆς Βουλγαρικῆς ἔριδος.—Ἐνέργειαι πρὸς δημιουργίαν φυλοβουλγαρικοῦ ρεύματος ἐν Εὐρώπῃ.—Τὸ Οἴκουμ. Πατριαρχεῖον καὶ αἱ βουλγαρικαὶ ἀξιώσεις.—Ἡ σπουδαίουςα Βουλγαρικὴ νεολαία.—Ἰδρυσις Βουλγαρικῆς ἐφημερίδος ἐν Κων)πόλει.—Ἐ Σουλτάν Ἀβδουλ Μετζήτ καὶ αἱ βουλγαρικαὶ ἀξιώσεις.—Ἡ ἐπὶ σχολειακοῦ ἐδάφους ἐργασία τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τοῦ 1847.—Οἱ Βουλγαρισταὶ Βιδύνης.—Ἰδρυσις Βουλγαρικοῦ ναοῦ ἐν Κων)πόλει.—Ἡ ἐν Φιλιππουπόλει Βουλγαρικὴ ἐξέγερσις.—Ἐ ἐν Κ)πόλει ἑλληνικὸς καὶ Βουλγαρικὸς Τύπος.—Ἡ στάσις τοῦ Πατριαρχείου ὡς πρὸς τὴν ἐξέγερσιν τῆς Φιλιππουπόλεως.—Ἀπροκάλυπτος ἀνθελληνικὴ πολεμικὴ τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τοῦ 1852.—Φόνος τοῦ Ἐπισκόπου Βράτζης.—Ἐ Κριματικὸς πόλεμος καὶ ἡ Βουλγαρικὴ ἐξέγερσις.—Χαρακτηρισμὸς τοῦ τμήματος τούτου].

Πάντε περίπου αἰῶνες εἶχον διαρρέουσι, ἀφ' οὗ χρόνου ἡ Τουρκικὴ τυραννίς ἐπέβαλε τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν μεταξύ τῶν ἀδιακόπως, ἤδη ἀπὸ τοῦ πέμπτου μ. χ. αἰῶνος μέχρι τῶν τελῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου, ἀλληλοσυγκρουομένων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.

Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσις τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους ἀφ' ἑνός, κατὰ τὸ 1393, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἀποφράδα τῆς 29 Μαΐου τοῦ 1453, τῶν μὲν Βουλγάρων ἐξήτησε τοὺς εὐσεβεῖς πόθους, ὅπως ἴδωσι κυματίζουσαν ἐπὶ τῆς Κων]πόλεως πῆν Βουλγαρικὴν σημαίαν, τῶν δὲ Ἑλλήνων τὰς ἀμυντικὰς ἀγωνιώδεις μερίμνας κατέπαυσε.

Κοινὴ τύχη, κοινὰ τῆς αὐτοσυντηρησίας συμφέροντα συνήνησαν αὐτοὺς διὰ τῆς κοινῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὡς μέλη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ὑπὸ τὴν μητρικὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας Κων]πόλεως. Τὸ ἐθνικιστικὸν πνεῦμα μετὰ τῶν παλαιῶν ἐχθρικῶν ἀναμνήσεων πρὸ τῆς σκληρᾶς ταύτης πραγματικότητος βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὑπεχώρει, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπὶ τοσοῦτον προσφκειώθησαν τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ὥστε οὐδεμίαν παρεῖχον ἐκδήλωσιν φυλετικῆς συνειδήσεως.¹

Ἄλλ' ὁ Ἰθ' αἰὼν βλέπει καὶ πάλιν τοὺς δύο ὀρθοδόξους χριστιανικοὺς λαοὺς ἀντιμετώπους. Ἡ παλαιὰ ἱστορία, τόσον ἡ ἐθνικὴ, ὅσον καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἤρχισε νὰ ἐπαναλαμβάνηται, ἡ δὲ ἀναρρίπισις τῶν παλαιῶν ἀναμνήσεων, πόθων καὶ παθῶν ἐπὶ τοσοῦτον προέβη, ὥστε κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου νὰ καταλήξῃ ἡ ρήξις εἰς τὸ ἔτι καὶ νῦν ὑφιστάμενον Βουλγαρικὸν σχίσμα.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν γίνεται λόγος περὶ ἄρσεως τοῦ σχίσματος τούτου· νομίζω ὅτι ἡ ἀκριβεστέρα γνῶσις τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος σύμβουλος τῶν ἀρμοδίων πρὸς ἀνάλογον ἐν καιρῷ ἀποφασίαν.

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ τὴν ἀμεσωτέραν ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα καὶ τὸ προανάκρουσμα αὐτοῦ.

1. Πρβλ. A. Boué. *La Turquie d'Europe*, Paris 1840 t. 2. p. 107. Ν. Ι. Κοκκῶν η, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀθήναις. 1877 σελ. 230-233. V. Colocotronis. *La Macédoine et l'Ellénisme*, Paris 1919 σελ. 295-306. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀναφέρονται μαρτυρίαι πλείστων συγγραφέων περὶ τῆς ἐθνικῆς καταστάσεως τῶν Βουλγάρων ἐπὶ Τουκοκρατίας.

Τῷ 1828, ὅτε διεξήχθητο ὁ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος, εὖ δὲ Ρωτικῆς στρατὸς ἐσκήνου εἰς τὰς περὶ τὸν Αἰμον χώρας ῥίπτεται ὁ πρῶτος σπῆρος τῆς ἐθνικῆς τῶν Βουλγάρων ἀφυπνίσεως. Τοῦτο δυνάμεθα μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς θεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθῶμεν, καθόσον ἐνθ' μέ-
 χρι τοῦ χρόνου τούτου Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι διήγον εἰρηνικῶς καὶ μετὰ σεβασμοῦ ἀπέδλεπον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Κων[σταντιν]πόλεως, ὡς εἰς κοι-
 νὴν μητέρα καὶ ἀνωτάτην αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχήν, μετὰ τὸν πό-
 λεμον τοῦτον ἀναφύονται αἱ διχόνοιαὶ καὶ ἐκφέρονται βαρεῖς γογγυσμοὶ
 κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῦ καὶ τῆς Ἱεραρχίας αὐτοῦ. Δύνα-
 ται λοιπὸν νὰ εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητίας, ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ
 ἸΘ' αἰῶνος ζωηρῶς δρωῦντες ζηλωταὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ πανσλαυτισμοῦ καὶ
 ἐν τῇ Ρωτικῇ στρατῷ ὑπηρετοῦντες ἐξετέλεσαν πιστῶς τὸ ἐαυτῶν καθή-
 κων κατὰ τὴν ἐξέμνηον ἐν ταῖς προρρηθείσαις χώραις διαμονὴν αὐτῶν.¹

Καθ' ἃς στιγμὰς μάλιστα οὗτοι νικηφόροι ἐπάτων τὸν πόδα τοῦ
 ποτὲ Βουλγαρικοῦ ἐδάφους καὶ ἠτένιζον, ψυχῇ τε καὶ σώματι, πρὸς τὸ
 Ἰσάβριγαδ, ἐπίμενον ἦτο νὰ ἀναμνησθῶσιν οἱ τῆς Μεγάλης πανσλαυ-
 στικῆς ἰδέας λάτρεις τὴν ἐξ ἴσου πάλαι ποτὲ διαλάμψασαν Μεγάλην
 Βουλγαρικὴν Ἰδέαν, τὴν κυριαρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Βεβαίως οἱ Βούλγαροι, μετὰ δουλείαν τοσοῦτων αἰῶνων καὶ ἐθνικὴν
 αὐτῶν ὑπνωσιν, ἀκούοντες τὰ εὐαγγέλια τῶν ἐθνικῶν ἀποστόλων δὲν
 ἠδύναντο τότε νὰ ἐννοῶσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ ἐργάται τοῦ
 Πανσλαυτισμοῦ, ἐν οἷς ἐπρώτερον οἱ Ρῶσοι, εὔρον τὴν εὐκαιρίαν καὶ τοῦς
 τρόπους νὰ γνωρίσωσι καὶ ἐκμεταλλευθῶσι τὸ τέως ξένον βουλγαρικὸν ἔθνος
 πρὸς πραγμάτων τῶν σχεδίων αὐτῶν. Ἡ ψυχολογία τῶν Βουλγάρων,
 ἡ ἱστορία αὐτῶν, ἡ θέσις τῆς χώρας αὐτῶν δὲν ἦσαν στοιχεῖα τυχαῖα
 ἐν σχέσει πρὸς τὴν λύσιν τῶν πανσλαυστικῶν προβλημάτων.

Ἦδη κατὰ τὴν στρατιωτικὴν ταύτην ἐπαφὴν ἤρχισαν εὐρέως νὰ κυ-
 κλοφορῶσι παρὰ τῇ Βουλγαρικῇ λαφ' σκέψεις καὶ ἰδέαι οὐ μόνον ἐθني-
 κῶς ἀφυπνίζουσαι αὐτόν, ἀλλὰ καὶ καλλιεργοῦσαι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλ-

1. Βλ. καὶ **N. I. Κοκκώβη**, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων σελ. 233. V. Co lo cotron is, La Macedoine, et l' Ellenisme, σελ. 520-521. D. M. Br. ncoff, La Macé loine et sa population chrétienne. Paris. 1905, σελ. 203

ληνας διχόνοιαν καὶ τὴν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀνευλά-
βαιαν. Οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα νὰ κατακρίνη τὴν ἀφυπνιστικὴν τῶν Βουλγάρων
κίνησιν, μηδὲ τὴν πανσλαβιστικὴν πρὸς τοῦτο συνδρομήν, ἐὰν αὐταὶ
ἐλάμβανον τὴν πρέπουσαν κατεύθυνσιν. Ἄλλ' ἡ ἐπιδιώξις τοῦ σκοποῦ
τούτου διὰ τῆς ὑποκινήσεως κατὰ τοῦ Φαναρίου καὶ παντὸς Ἑλληνικοῦ
εὐθὺς ἀμέσως ἀφίνει νὰ φαίνεται τὸ σχολιὸν τῆς ὁδοῦ καὶ ἡ δολιότης
τῶν προθέσεων.

Τῷ 1829, περὶ τὰ τέλη δηλαδὴ τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, βλέπει
ἐν Μόσχῃ τὸ φῶς προῖόν συγγραφικῆς δράσεως προωρισμένον νὰ θέσῃ
τὰς βάσεις τῆς Βουλγαρικῆς ἐθνεγερσίας. Τὸ σύγγραμμα φέρει τὸν τίτλον
«Οἱ ἄρχατοὶ Βούλγαροι καὶ οἱ νῦν», ¹ πατέρα δ' ἔχει τὸν Ρῶσον μοναχὸν
Γούριον Βενελίνον. Ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος πανσλαβιστής, συγκινοῦμενος
ἐκ τῆς θλιβερᾶς ἐθνικῆς καταστάσεως τῶν συγγενῶν Βουλγάρων κηρύσσει
αὐτοῖς ἐθνικὴν ἀνάστασιν. Εὐαγγελίζεται αὐτοῖς ὅτι καὶ αὐτοὶ μεταξὺ
τῶν ἄλλων λαῶν τοῦ κόσμου ἀποτελοῦσιν ἰδίαν ἐθνικὴν μονάδα ὅτι εἰχόν-
ποτε καὶ αὐτοὶ βασιλεῖον ἴδιον καὶ ἰδίους βασιλεῖς, εἶδον δὲ καὶ ἡμέ-
ρας, ἔστω καὶ βραχείας, μεγαλείου καὶ δόξης. ² Ὁ Βενελίνος, ὑφαίνων
τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐφρόντισε πρὸ παντὸς διὰ φαντασίας ἀπείρου δόσεως, νὰ
διαφωτίσῃ τὸν κόσμον περὶ τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς χερσονή-
σου τοῦ Αἴμου, καὶ δὴ τοὺς Βουλγάρους περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ
ἱστορικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ.

Οἱ Βούλγαροι λοιπόν, κατὰ τὸν ἱστοριολόγον τοῦτον, ἀποτελοῦσι τὸν
ἀρχαιότατον λαὸν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἡ πρωταρχικὴ αὐτῶν
ἐστία ὑπῆρξεν ἡ Ἰνδική, τὸ δὲ πρῶτον καὶ κύριον αὐτῶν ὄνομα εἶναι
τὸ τῶν Πελασγῶν. Ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, μετε-
νάστευσαν εἰς τὸν Αἴμον, κατὰ τὴν αὐτόθι δὲ διαμονὴν αὐτῶν, τοῦ χρό-
νου προῖόντος, διέστησαν παικίλας ἐθνελογικῆς ἐξελίξεις. Καὶ πρῶτον
μὲν οἱ καλοὶ οὗτοι Πελασγοὶ μετεμορφώθησαν εἰς τοὺς Ἐτρουρούς, ἔπειτα
αὐτοὶ εἰς Ἑλλυριοὺς, οἱ Ἑλλυριοὶ πάλιν εἰς Μακεδόνας· οὗτοι δ' ἐπὶ τέ-
λους μετεμορφώθησαν εἰς τοὺς νῦν Βουλγάρους. Ὁ Ὀρφεύς, κατὰ τὸν

1. Θ. Κουρβάνωφ. Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς Ἑλληνο-Βουλγαρικῆς δια-
φορᾶς. «Ὁρθόδοξος ἡμιλητής» 1873. 1,74 (ρωσιστί).

2. Γ. Φιλίπποφ Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' καὶ τὸ Ἑλ-
ληνοβουλγαρικὸν σχίσμα. Πητρούπολις. 1870 σελ. 10. (ρωσιστί).

εὐφάνταστον συγγραφέα, Ὁ Ὅμηρος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μ., Κωνσταντῖνος ὁ Μ. Βασιλεὺς ὁ Μακεδών, πᾶσαι αὗται αἱ μεγάλαι διάνοιαι καὶ προσωπικότητες τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου δὲν ἦσαν, ὡς πιστεύεται κοινῶς, Ἕλληνες, ἀλλὰ Βούλγαροι ἀραιοφρεῖς.

Καὶ δὲν ἦσαν μόνοι οἱ Βούλγαροι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ὁ ἀρχαιότατος λαός· ἦσαν ὁμοίως καὶ τῆς Εὐρώπης δλοκλήρου, τὰ δὲ νῦν διάφορα ἔθνη αὐτῆς προγόνους ἔχουσι τοὺς Βουλγάρους. Ὁ δὲ χριστιανισμὸς παρὰ Βουλγάρους τὸ πρῶτον διεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἔπειτα παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες ἦσαν μικρὸς λαός, οἰκῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, οὗ ἕνεκα καὶ ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Γραικοὶ ἢ Γκορτζοὶ (=θρεινοὶ). Ὁ μικρὸς οὗτος λαὸς διὰ μέσων καταχθονίων ἐσφετερίσθη τὰ ἱστορικὰ δίκαια τῶν Βουλγάρων, νοθεύσας δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν (!) ἐχάλκευσε νέαν καθ' ἣν παριστᾷ ἑαυτὸν ὡς τὸν μᾶλλον πεπολιτισμένον λαὸν τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης, ἐξαπατηθεῖσα, ἐδέχθη τὴν κίβδηλον ταύτην ἱστορίαν, ἣν καὶ πιστεύει μέχρι τοῦδε ὡς γνησίαν ¹.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ «χιμαϊρικά ἀποκυήματα», ὡς χαρακτηρίζει αὐτὰ σλαβός τις καθηγητής, ὁ Α. Ἰρετζεκ ², τοῦ συγγράμματος τούτου, τὸ ὅποιον μετὰ ταῦτα οὐκ ὀλίγοι ἐμμύθησαν. Ὁ χαρακτήρ κα' ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἶναι προφανής: οἱ Βούλγαροι ἔχουσι πάντα τὰ δίκαια, ὅπως καταστῶσι πρόσκοποι τῶν πανσλαβιστικῶν σχεδίων ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ. Φυσικῶς δέ, ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες διεξεδίκουν τὴν κυριότητα τῶν ἐπιφθόνων ἐδαφῶν, ἐφ' ὅσον ταῦτα ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πνευματικὴν διαίκησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἀπαραίτητος ἦτο ἡ ἐναντίον αὐτῶν διέγερσις τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους διὰ τῶν ἤδη ἐκτεθέντων φαντασιοκοπημάτων.

Εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ ἡμάρτανεν ὁ ἐνθερμος οὗτος Πανσλαβιστής, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρέσχεν ἡμῖν ἀποκαλύψεις πολυτίμους περὶ τῶν προθέσεων τοῦ πανσλαβισμοῦ κα' τοῦ πρὸς ἐκτελέσειν αὐτῶν λαχόντος εἰς τοὺς Βουλγάρους κλήρου. Εἰς τὸ θύριον τοῦ Βενελίνου

1. Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 1906, ἀριθμ. 47, σ. 545-546. Ν. Καζάκη. Τὸ Μακεδονικὸν Πρόβλημα ἐν Ἀθήναις σελ. 53-54.

2. Ἐνθ. ἀν. σ. 545, ἐν Μακεδον. Προβλήματι, 47-48. ὅρα περὶ ἑτέρου βουλγαριστοῦ Ἰωάννου Κόλλαρ, συγχρόνου τῷ Βενελίνῳ.

σύγγραμμα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, εὖτε παρευθὺς εὖτε καὶ ἀθρόως ἀνταπεκρίθησαν οἱ Βούλγαροι. Ὁ ὕπνος αὐτῶν ἦτο τόσον βαθύς, ὥστε πολλοὶ καὶ ἄλλοι κώδωνες θαρῆχοι ᾤφειλον νὰ βοήσωσιν, ἵνα ἐπέλθῃ τὸ ἀφυπνιστήριον ἀποτέλεσμα. Ὁ ῥώσος ἱστορικὸς Γολουμπίνσκη ἀναφέρει ἔτι κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, (1830) «δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ εἰς Βούλγαρος καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ἕστις νὰ ἤθελε νὰ ἀκούῃ τὴν θεϊάν λατρείαν εἰς Βουλγαρικὴν γλῶσσαν».¹

Ἄλλὰ παρὰ πλείστοις ἕμως ἀνερρίπισε τὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐθνότητα αὐτῶν ἔρωτα, θαυμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον τὸ σύγγραμμα τοῦ Βενελίνου· προσέλαβε κύρος ἐθνικοῦ εὐαγγελίου. Ὅπασην δὲ πράγματι τοῦτο παρέσχεν ὑπηρεσίαν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς βουλγαρικῆς ἀφυπνίσεως, μαρτυροῦσιν οὐκ' ὀλίγοι.²

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἤδη καὶ πρὸ τοῦ Βενελίνου, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἠκούσθησαν φωναὶ παρόμοιαι, ἅς καὶ θεωροῦσί τινες ὡς τοὺς πρωτίστους συντελεστάς τῆς ἀφυπνιστικῆς κινήσεως τῶν Βουλγάρων. Μεταξὺ τούτων διακρίνεται ὁ ἱερομόναχος Παῖσιος, καταγόμενος ἐκ Σαμακοβίου, ἕστις ἱκανὸν χρόνον διατρίψας ἐν τῇ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Χιλιανδαρίου, προήχθη κατὰ τὸ 1755 εἰς Ἀρχιμανδρίτην καὶ ἐστάλη εἰς Μόσχαν παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατ' ὃ μέγας καὶ πολὺς Σωφρόνιος, ἐπίσκοπος Βράτσης.³ Ἀμφότεροι καταλαμβάνονται ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους. Θρηνοῦσιν αὐτῷ, ὡς ἄλλοι Ἱερεῖται, ἐπὶ τῇ πτώσει αὐτοῦ καὶ τῇ ἀναξιοπαθείᾳ, καθάπτονται αὐτοῦ ἐπὶ ἀδιαφορίᾳ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν καὶ ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὑπομιμνήσκουσι δὲ ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀφίνει τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ ἀνίηκει εἰς τὸ ἐνδοξό-

1. **Γολουμπίνσκι**, Δοκίμιον Ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρικῆς, Σερβικῆς καὶ Ρουμανικῆς. (ρωσιστί). **Μόσχα** 1871 σελ. 176.

2 Βλ. παρὰ **Κουργάνωφ**, Ὁρθόδοξος Ὀμιλητής. (Ρωσ.) I, σ. 74.

3. **Κουκῶνη**, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, σ. 233. **Ν Καζάκη** Τὸ Μακεδονικὸν πρόβλημα, σ. 14. **Соловцовъ** La Macédoine et l'Ellénisme **Ραγίς** 1919. 497-519. Περὶ τοῦ ἐπισκόπου Σωφρονίου ἰδίᾳ ἐπιθι ἐν Σλαβιανσκιѣ Συμπόριε, II. **Πετρούπολις** 1877 ὑπὸ τὸν τίτλον: Βίος καὶ παθήματα Σωφρονίου τοῦ ἀμαρτωλοῦ **Γ. Σοκολώφ**, I, σ. 82-85. **Μ. Γεδεών**, Ἐγγραφα Βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἐν **Κωνιπόλει**, 1908, Προλεγόμενα, σελ. σ'.

τατον τῶν σλαυικῶν φύλων. Τοιαῦται δὲ εἰσηγήσεις εἰς τοὺς ἐν Μόσχα πνολαυϊστικοὺς κύκλους ἐκ μέρους τοῦ Παΐσιου ἐπόμενον ἦτο νὰ προξενήσωσιν αἰσθησιν.

Οὐδὲ λησμονεῖται τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παρὰ τῶν δύο τούτων Βουλγάρων. Τονίζουσιν ὅτι, ἵνα ἀνανεώσωσι τὰς προγονικὰς δόξας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποτιναχθῇ ἡ δεσποτεία τοῦ ἑλληνικοῦ Πατριαρχείου, ἐναντίον τῷ ὀποίῳ καὶ ἐπιτίθενται. ¹⁾ Τὸ ἔργον πρὸ παντὸς τοῦ Παΐσιου, ὡς παρατηρεῖ ὁ Μ. D. Brancoff ὑπῆρξεν «ἐγκώμιον τοῦ βουλγαρικοῦ παρελθόντος, συγχρόνως δὲ καὶ Φιλιππικὸς κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου». ²⁾

Οὐχ ἦττον ὁμοως, καίτοι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος τῶν δύο βηθέντων κληρικῶν, ³⁾ φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι ἔμμεσος, παρασχοῦσα εἰς τοὺς πανσλαυϊστὰς τὴν κατεύθυνσιν πρὸς ὑποκλίνησιν τῶν Βουλγάρων ὑπὲρ τῶν Πανσλαυϊστικῶν σκοπῶν καὶ ἐνεργειῶν. Καὶ ὡς πρὸς τοὺς Βουλγάρους μὲν αἱ ἐκκλήσεις τοῦ ἀρχιμανδρίτου, τόσον αἱ προφορικαί, ὅσον καὶ αἱ διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «ἱστορία τῶν σλαυοβουλγαρικῶν λαῶν, τῶν τσάρων καὶ τῶν ἁγίων», τοῦ χυδαιοβουλγαριστῆ τῆ 1762 ἐκδοθέντος, οὐδεμίαν ἠξιώθησαν σοδαρὰς προσοχῆς· ὡς πρὸς τοὺς πνολαυϊστὰς ὁμοως τοῦτο ἐκαλλιέργησε τὴν ἀμοιβαίαν ἀδελφικὴν πρόνοιαν, τὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ὡς ἀποτελοῦντας καὶ τούτους μέλη τῆς μεγάλης σλαυικῆς οἰκογενείας καὶ ἐχάραξε τὴν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀντικληρικὴν κατεύθυνσιν. Εἶναι ἀναμφίβολον δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγα ἠρύσθη καὶ ὁ Βενελίνος ἐκ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Παΐσιου ⁴⁾.

Τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα τοῦ Βενελίνου δὲν ἐδράδυνε νὰ ἀποφέρῃ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἀναμενομένους καρπούς. Συνέτρεχον ἄλλως τε οὐκ

1. Colocotronis, ἐνθ. ἀν. σ. 519.

2. Ἐνθ. ἀν. σελ. 520.

3. Θ. Στογιάνοβα-Μπουρμύβα, Ἑλληνοβουλγαρικὴ ἔρις. «Ρῶσος Ἄγγελος» Ἰανουάριος, 1886, σ. 120-153. Ν. Πετρώφ, ἀρχὴ τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς διαφορᾶς καὶ ἀναγέννησις τῆς Βουλγαρικῆς ἐθνότητος ἐν «Ἔργοις Θεολογ. Ἀκαδημίας Κιέβου». 1886 τ. II σ. 43-72 Γεδεών, Ἐγγραφα, Προλεγόμενα, σ. Ο'. Τὸ Μακεδονικὸν Πρόβλημα, ὑπὸ Ν. Καζάζη. σ. 14.

4. Colocotronis, σ. 519-520

ὀλίγοι ὄροι, ὥστε νὰ μὴ ἀπαιτηθῆ πρὸς τοῦτο χρόνος πολὺς. Τὰ διδάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821, ἡ τῶν Σέρβων ὁμοίως, ἐδημιούργουν ἀτιμώσφαιραν εὐνοϊκὴν διὰ τὴν βουλγαρικὴν ἀφύπνισιν. Καὶ ταῦτα μὲν ἀρνητικῶς τινι τρόπῳ. Θετικῶς δὲ μὴ συνετέλει εἰς ἀναμόχλευσιν τῶν ἔθνικῶν παθῶν μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων ἢ Ρωμαϊκῆ προπαγάνδα, ἐντείνασα τὸ ἔργον αὐτῆς ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ ὑπῆρχον αἰρετικοὶ τινες Βούλγαροι, Πουλικιανοί, τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαιοὶ ἱεραπόστολοι ἐζήτουν νὰ προσελκύσωσι πρὸς τὸ Βατικανόν, ἀποβλέποντες πρὸ παντὸς εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐγγχειρήματος τούτου θὰ διηυκόλυε τὸν προσηλυτισμὸν καὶ τοῦ ὀρθόδοξου βουλγαρικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ λαοῦ.

Ὁ ὀρθόδοξος Ἑλληνικὸς κληρὸς ὢν ἐμπερίστατος ἕνεκα τῶν ἔθνικῶν κινημάτων, καθὼς καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, δὲν ἠδύνηντο νὰ ἀντιδράσωσι κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ προσηλυτισμοῦ ἀμέσως. Τοῦτο ἀντιλαμβάνομένη ἡ Παπικὴ ἱεραπροστολή, τεχνηέντως δὲ ἐκμεταλλουμένη καὶ τὸ ἀμοιβαίον μίσος μεταξὺ Πουλικιανῶν καὶ ὀρθόδοξων Βουλγάρων, ἐποίητο ἀληθῶς προσηλυτιστικὴν θραυσίαν. Ὁμοδόμου μεγάλωπρεπεῖς ναοὺς πρὸς χρῆσιν τῶν Βουλγάρων προσηλύτων, ἴδρυον σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, ἐν οἷς ἡ ἐκπαίδευσις παρείχeto δωρεάν, ἕτερα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, ἀπέστελλον πρὸς ἀνωτέρας σπουδὰς εἰς Ρώμην τοὺς εὐφυεστέρους ἐκ τῶν μαθητῶν, ἐξέδιδον βιβλία ἐκκλησιαστικὰ καὶ διδακτικὰ εἰς γλῶσσαν μὲν Βουλγαρικὴν διὰ στοιχείων δὲ Λατινικῶν, ἐπὶ πᾶσι δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐζήτουν παρὰ τῶν Βουλγάρων ἢ νὰ μνημονεύωσι τοῦ πάπα κατὰ τὰς ἱεράς τελετὰς καὶ νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν ὡς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας. ¹⁾

Ἡ τοιαύτη προσηλυτιστικὴ ἐνέργεια δὲν ἐξεδηλοῦτο μὲν ἀπ' εὐθείας κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ κλήρου αὐτοῦ, οὐχ ἤττον δὲ μὴ εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ὑπέσκαπτε παρὰ τοῖς Βουλγάροις τὸ κύρος αὐτοῦ, ἐπωφελουμένη πρὸς τοῦτο καὶ πᾶσαν παρουσιαζομένην

1 Ἡ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Δύσις ἦτοι ἱστορικοκριτικὴ θεώρησις τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν Ἀνατολῇ δυτικῶν ἱεραποστόλων. Ἐν Ἀθήναις 1860 σ. 20-24. Γεδεῶν, Ἐγγράφα προλεγόμενα σελ. α'.

ἀφορμὴν. Μάλιστα ἀρχομένης τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἔτε ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἤρξατο παρακωλύουσα τὸ ἔργον τῆς προπαγάνδας, αὕτη πλέον ἔδρα ἐμφανῶς κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου. Συνέστη δὲ καὶ Ἐταιρία ὑπὸ τὸ ὄνομα Βουλγαρόφιλοι, ἧς τὰ μέλη εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν Ἰησοῦτῶν. Ἄλλοι δὲ ἀνέλαβον νὰ ἐνεργῶσι πρὸς κατάργησιν τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ¹⁾.

Ἐξ ἄλλου, ἐκτὸς τῶν προεκτεθεισῶν τούτων συνθηκῶν, εὐνοϊκῶν πρὸς εὐδοκίμησιν τῶν βουλγαριστικῶν κινήματων, δὲν ἦτο ἄμοιρος ἐπιδράσεως καὶ ἡ κατὰ τινας περιστάσεις ἐκδηλουμένη παρὰ ἀνωτέρων κληρικῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ἀνταλλαγὴ φράσεων, ὑπανισσομένων καὶ θιγουσῶν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν φιλοτιμίαν. Οὕτως ἀναγινώσκομεν παρὰ Γεδεῶν ἐν χαρακτηριστικῶν τοιοῦτον ἐπεισόδιον. Ὅτε τῇ 30ῃ Ἰουλίου 1822 ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει σκέψις ἐν Γενικῇ Συνελεύσει περὶ ἐκλογῆς Πατριάρχου, προτάθη ὡς ὑποψηφίου τὸ ὄνομα Χρυσάνθου Μητροπολίτου Σερρών. Ἄλλ' ὁ ἐκ Καλύμνου Μητροπολίτης Δέρκων Ἰερεμίας κατάρθωσε νὰ σχηματίσῃ κύκλον ἀντιδράσεως κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ δάσει τῆς σκέψεως: «δὲν ἔλειψαν οἱ Γραικοὶ διὰ νὰ γείνη Πατριάρχης ὁ Βούλγαρος», ἦτοι ὁ Χρυσάνθος ἐματαίωσε δὲ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Χρυσάνθος ἐξελέγη μετὰ δύο ἔτη Οἰκουμενικῆς Πατριάρχης καὶ τότε δραξάμενος προφάσεων ἤμισα εὐλόγων, ἔπαυσε τὸν Ἰερεμίαν καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἱεροσόλυμα. ²⁾

Τοιαῦται ἀντεγκλήσεις δὲν θὰ ἦσαν σπάνιαι. Καὶ ὅμως, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Γεδεῶν, διαδιδόμεναι ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐξέκατον τὴν ἀμοιβαίαν δυσἀρέσκειαν ἐπαναφέρουσαι εἰς τὸ μέσον εὐκόλως παλαιὰ μίση Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων ³⁾.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἀτμοσφαιρας τὸ σάλπισμα τῆς βουλγαρικῆς ἔθνεγερσίας δὲν εἶναι ἄπορον πῶς ταχέως ἠδύνατο νὰ εἰσακουσθῇ. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1830 προῦδάλλοντο παρὰ Βουλγαριστῶν ἀξιώσεις περὶ διορισμοῦ εἰς τινὰς περιφερείας τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους Βουλγάρων ἐπισκό-

1. Γεδεῶν, Προλεγόμενα, σ 03'.

2. Ἐνθ. ἀν σ 03'-04'.

3. Γεδεῶν, Προλεγόμενα 04'.

πων.¹ Κατὰ δὲ τὸ 1835 πλέον κατενοεῖτο παρὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἢ ἀνά τὰς χώρας τοῦ Αἴμου ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως Βουλγαρικῶν σχολῶν. Αἱ σχολαὶ δὲ αὗται προΐοντα καὶ σῶμα κέντρα δράσεως τῶν Πανσλαβιστῶν ἐχρησίμευσεν ὡς μέσον ἰσχυρὸν καὶ ἀσφαλὲς πρὸς τὴν ἐθνικὴν τῶν Βουλγάρων ἀναγέννησιν καὶ δὴ καὶ ἐξέγερσιν αὐτῶν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἦγειροντο αἱ σχολαὶ αὗται καὶ συνετηροῦντο — καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν συνυπολογιζομένων — δαπάνη τῆς πανσλαβιστικῆς Ἐταιρίας.² Οἱ ἐν ταῖς σχολαῖς ταύταις διδάσκοντες ἦσαν ἀκραιφνεῖς τοῦ Πανσλαβισμοῦ ἀπόστολοι, βούλγαροι τὴν καταγωγὴν, στρατολογηθέντες ὑπὸ τῶν ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴν περιτρεχόντων πανσλαβιστῶν καὶ τῶν Ρώσων προξένων καὶ ἐκπαιδευθέντες ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐν Ρωσίᾳ, καὶ δὴ ἐν Ὁδησσῷ. Διὰ τῶν τοιούτων διδασκάλων ἐπετυγχάνετο ἡ σπορὰ τῆς διαμάχης εἰς τε τὰ χωρία καὶ εἰς τὰς πόλεις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων. Δὲν ἴδρουν δ' οὗτοι εὐθὺς σχολεῖα Βουλγαρικά· τοῦτο ἐπραττον, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ τῶν ζιζανίων καὶ τῶν σκανδάλων αὐτῶν ἐματαίουν τὴν ἐν κοινοῖς σχολείοις ἐκπαίδευσιν.

Σύγχρονος μάρτυς τῶν γεγονότων περιγράφει ὡς ἀκολούθως τὴν μέθοδον τῆς ἐνεργείας τῶν διδασκάλων τούτων. «Οἱ ταραξίαι τῆς ἡσυχίας τῶν ἐν ἀδελφικῇ ὁμονοίᾳ συζώντων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατ' ἀρχὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὡς ψάλλται τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπαρουσιάζοντο ἑλληνιστὲ ψάλλοντες. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς ὀλίγοι ἐγίνωσκον τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μελωδίαν εὐκόλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ παραδεκτοὶ ἐγίνοντο ὡς ψάλλται· ἐγκαθιστάμενοι δὲ οὕτω καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς, ἀρχαίας Βουλγαρικῆς, Τουρκικῆς καὶ Ρωστικῆς γλώσσης κηρυσσόμενοι, διὰ τοῦ προγράμματος τούτου, ὅπερ διὰ τε τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ σαγηνευτικὸν πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν ἀπλῶν ἐχρησίμευσεν, εὐκόλως ὡς τοιοῦτος ἀνηγορεύοντο ἄμα δὲ τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν ἐν τοῖς σχολείοις ἐπρίπτοντο ὑπ' αὐτῶν τὰ πρῶτα ζιζάνια τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ. Καὶ οὕτω μετὰ ἐν τῇ

1 Colocotronis, σελ. 542.

2 Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ τεκταινόμενα, ὑπὸ Θ' Ἀσκληπιάδου. Ἐν Ἀθήναις 1872 σελ 20-23 προβλ Γεωργ. Τσουκαλά, τοῦ Ζακυνθίου. Ἡ βουλγαροσλαβικὴ συμμορία καὶ ἡ Τριανδρία αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1859, σελ. 50

δύο-ἔτη, τοῦ Βουλγαρισμοῦ κηρυσσομένου, ὁ τόπος εἰς δύο διηρεῖται κόμματα, εἰς Βουλγάρους καὶ εἰς Γραικοὺς. Ἀπὸ τοῦ σχολείου ἔληα αἱ πατῖδες λιθοβολούμενοι περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἢ βουλγαρισμοῦ διεπληκτίζοντο, αἱ ἔριδες διὰ τῶν παιδῶν εἰς τοὺς πατέρας μετεβιάζοντο, μεταξὺ τῶν ἱερῶν καὶ διδασκάλων, περὶ ἀπλουστάτου καὶ ἀδολαβεστάτου κατ' ἐπιφάνειαν πράγματος προκειμένου δῆθεν, ὡς περὶ τῆς ἑλληνιστῆ ἢ βουλγαριστῆ ἀπαγγελίας τοῦ «ἀποστόλου», τοῦ «ἱεροῦ Εὐαγγελίου», τοῦ «πιστεύω» ἢ τοῦ «πάτερ ἡμῶν» καὶ μετὰ τινά χρόνον ἅπας ὁ ἀριστερὸς χορὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀθαιρέτως οἰκειοποιούμενος ἀποκλειστικῶς καὶ μόνοις αὐτοῖς ἀνήκεν, οἷτινες ἐπὶ πλέον καὶ διὰ βιβλίων ἐκ τῆς Ρωσίας ἐφωδιάζοντο ἐφεξῆς, δὲ καὶ τὸ ἡμῖς τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς διὰ τοῦ ἰδίου μέσου βουλγαρικὸν κτῆμα ἐκηρύσσετο ὅπερ καὶ διὰ βιβλιοθήκης, ὑπὸ τῆς πανσλαυικῆς Ἑταιρείας δωρουμένης, ἐκοσμεῖτο»¹.

Οὐδεὶς θὰ εἶχε νὰ μεμφθῆ τὴν πρὸς πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῶν Βουλγάρων κίνησιν ἐν μέσῳ μάλιστα δεκάτῃ ἐνάτῃ αἰῶνι, τῇ αἰῶνι τῶν ἔθνικῶν ἀφωπνίσεων. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ κληρὸς αὐτῆς θὰ παρενέβαλλε πρὸς τοῦτο πρόσκομμα. Τοῦναντίον μάλιστα, ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα ἐξελιξέως τοῦ ζητήματος πειθόμεθα, αὕτη καὶ θὰ συνέτρεχεν εἰς τοῦτο, ἐὰν βεβαίως ἡ ἀφეთηρία καὶ ἡ κατεύθυνσις καὶ τὰ μέσα τῆς ἐπιζητουμένης ἀναγεννήσεως δὲν ἐξῆρχοντο τοῦ κύκλου τῆς πνευματικῆς κινήσεως καὶ τῆς εὐλαβείας. Δυστυχῶς ὁμως, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι σκοπὸς τῆς σχολειακῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἐν γένει κινήσεως δὲν ἦτο ἡ μόρφωσις τῶν Βουλγάρων, ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτῶν ἀναγέννησις, ἀλλ' ἡ ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ἐπιδίωξις τῶν σκοπῶν τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ πεδίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρατηρηθεῖσα μετέπειτα δξύτης ἐν τῇ ἐξελιξεί τῶν γεγονότων.

Ἐκ τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς ἑδρας εὐαγγελιστῶν τῆς ἔθνικῆς βουλγα-

¹ Ο. Ἀσκληπιάδου, Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα. Ἐν Ἀθήναις, 1872. σ. 21-22

- ριχῆς κινήσεως τυγχάνει ὁ βούλγαρος ἱερομόναχος Νεόφυτος Βόζλνφ, ἀδελφὸς τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Μονῆς τοῦ Ρίλου¹.

Ἐν Γαδρόβφ, χωρὶς ἀπέχοντι περὶ τὰ τεσσαράκοντα θέρστια τοῦ Τυρνόδου, εἶχεν ἰδρυθῆ ἡ πρώτη Βουλγαρικὴ σχολή, δαπάναις τοῦ ἐν Ὁδησσῷ πλουσίου ἐμπόρου Ἀπρίλωφ². Ταύτης πρῶτος διδάσκαλος ὑπῆρξεν ὁ Νεόφυτος.

Οὗτος δὲν περιωρίζετο ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βουλγαρικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης· διαδραματίζων τὸ πρόσωπον ἐμπνευσμένου ἐθναπροστόλου εἰσηγεῖτο εἰς τοὺς ὁμοφύλου αὐτοῦ ὅτι εἶνε ἀνάγκη ὅπως εἰς ἐπαρχίας βουλγαρικὰς διορίζωνται μόνον βούλγαροι τὴν καταγωγήν ἀρχιερεῖς, προσεπάθει δὲ καὶ νὰ παῖθῃ ὅτι τοιαύτη τις τάξις οὐδόλως προσκροῦει πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἱεροῦ Ἐὐαγγελίου, οὐδὲ πρὸς τὰς ἱερὰς τῆς Ἐκκλησίας παραδόσεις.

Ἀφηρῶν τὴν προϋσταμένην αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ὁ Βούλγαρος οὗτος μοναχὸς προέδῃ αὐτοβούλως εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἱεροῦ Ἐὐαγγελίου εἰς τὴν σύγχρονον Βουλγαρικὴν γλῶσσαν, ἵνα τελεσφορώτερον συντελέσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν, ἣτις καὶ ἤρξατο ἀπλουμένη. Τῷ 1838 ἰδρύθη ἐν Θεσσαλονίκῃ Βουλγαρικὸν Τυπογραφεῖον καὶ πλείσται δὲ βουλγαρικαὶ σχολαὶ ἰδρύθησαν³.

Ἡ διεγερθεῖσα διὰ τοῦ Νεοφύτου καὶ καλλιεργηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς ἐναντίον τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτοῦ τάσις τῶν Βουλγάρων δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἀνεύρῃ στοιχεῖα θρηπτικά ἐν τῇ μακρᾷ ἐκείνῃ ἔριδι, τῇ ἀναφύσει, κρίμασι οἷς οἶδε Κύριος, μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἀρτισυστάτου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Αὔλης Κωνσταντινουπόλεως.

Τῇ 15ῃ Μαρτίου 1833 διὰ Β. Διατάγματος καθηρτίσθη ἐπταμελὴς Ἐπιτροπεῖα, μέλος τῆς ὁποίας θὰ ἦτο καὶ ὁ Ἱερεὺς Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὑπὸ πρόεδρον τὸν τότε ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργῶν.

1. **Κουργάνωφ**, 174 πρβλ **Η. Πετρώφ**, Ἀρχὴ τῆς Βουλγαρικῆς διαφορᾶς καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Βουλγαρικῆς ἐθνότητος. Περιοδικὸν «Ἔργα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κιέβου. 1886» II σελ. 49.

2. **Κουργάνωφ** ἐγθ. ἐν G o l o c o t r o n i s μνημονεῖθ' ἐν ἔργον σελ. 521

3. Colocotronis, ἐγθ. ἀν.

Σπ. Τρικούπη. πρὸς ὀργάνωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας.¹ Ἡ Ἐπιτροπεία αὕτη, παρασυρθεῖσα ὑπὸ τοῦ παραφόρου καὶ προσωπικοῦς ἔχοντος λόγους κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Θεοκλήτου Φάρμακίδου ἐν σχέσει πρὸς τὸ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ζήτημα ἀπεφάνθη ὁμοψήφως ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη «πνευματικῶς μὲν οὐδένα ἄλλον ἀναγνωρίζει ἀρχηγὸν ἢ κεφαλὴν αὐτῆς, παρὰ μόνον αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, πολιτικῶς δὲ ἔχει ἀρχηγὸν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ μένει τοιαύτη ἀπὸ πάσαν ἄλλην Ἐκκλησίαν. «Τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ταύτης, ἔλεγεν ἡ ἀπόφασις, ἀφ' οὗ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τὴν ἀνακηρύξιν ἐπισήμως θέλει τὴν γνωστοποιήσῃ ἐγγράφως διὰ τῆς πολιτικῆς Ἀρχῆς εἰς ὅλας τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀνατολικοῦ Δόγματος»². Οὕτω δὲ ἐν τῇ διοργανώσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τοῦ ἀρτισυστάτου βασιλείου ἠκολουθήθη ἡ ἀρχὴ τοῦ *ipso jure*, μὴ ληφθέντος ποσῶς ὑπ' ὄψιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ πατομένων τῶν κανονικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων. Τῇ 23ῃ Ἰουλίου τοῦ 1833 ἐδημοσιεύθη σχετικὸν Βασιλικὸν Διάταγμα, ὡς Νόμος ὀργανικὸς καὶ καταστατικὸς τῆς ἀνακηρυχθείσης Ἀτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ καθίστατο αὕτη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῇ δὲ 25ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς κατηρτίζετο διὰ Β. Διατάγματος ὁμοίως ἡ πρώτη Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τῇ 27ῃ ὀρκισθεῖσα ἐγκαθιδρύθη αὕτη ἐπισήμως, ἐψάλη δὲ ἐπὶ τῇ ἐγκαθιδρύσει αὐτῆς αὐθημερὸν δοξολογία ἐν Ναυπλίῳ ἐν τῷ ναῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου παρόντος τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπὸ τοῦς κανονιοδολισμοῦς τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου.³

(Ἀκολουθεῖ)

1. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. τόμ. Α'. 1920 σελ. 70.

2. Ἐνθ. ἀν. σελ. 73

3. Ἐνθ. ἀν. σελ. 108